

Norrköping.^{1,2}

Norrköping, Sankt Olai kyrka.

Litteratur: P. A. Säve, Reseberättelse 1861, s. 7 (ATA); G. Stephens, En svensk solskifva med runinskrift, i KVHAA. Månadsblad (1877), s. 492–495; E. Brate, Anteckningar 1891 (ATA).

Nordén nämner i planeringen för sitt arbete (se Nordéns arkiv i Stiftsbiblioteket i Linköping) att sentida inskrifter skulle tas upp sist i arbetet. Däribland »klockstapelinskriften» från Sankt Olai kyrka, numera övertäckt. P. A. Säve nämner två moderna inskrifter från stadstornet, kampanilen vid Sankt Olai kyrka, se figur 163, se också figur 164 med inskriften vid solvisaren.

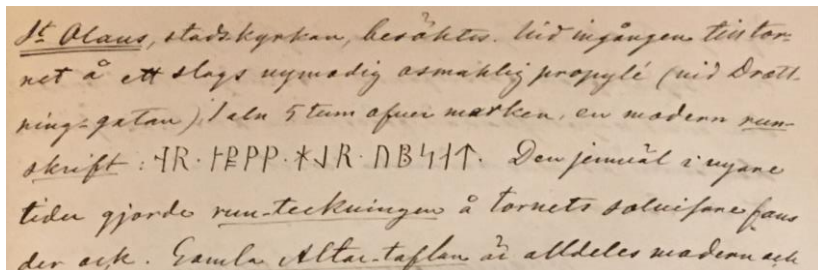

Fig. 163. Norrköping, Sankt Olai kyrka. Ur P. A. Säves Reseberättelse 1861 (ATA).

Fig. 164. Norrköping, Sankt Olai kyrka. Efter KVHAAs Månadsblad 1877, s. 492.

Norrköping, Trädgårdsgatan 47.

Litteratur: A. Nordén, Trolltyg från ett hemmaapotek, i Norrköpings Tidningar 7/6 1924, Mystiska runfynd, i Stockholms Tidningen 5/8 1931, Runorna som trolldomsmedel, i Norrköpings Tidningar 26/9 1931, Magiska runinskrifter, i Arkiv för nordisk filologi 53 (1937), s. 182–186.

Brynet behandlades av Nordén i ett antal artiklar under 1920- och 30-talen. Speciellt skrev han om den i sin artikel i *Arkiv för nordisk filologi* om Magiska runinskrifter under avsnittet »Simulerade runinskrifter». Sådana icke-lexikala inskrifter finns det flera av, exempelvis Ög 137, Kvarntorp, Svanshals sn, se ovan. Notera att Nordén där nämner brynet från Norrköping, han skriver, se sid. 247:

Jämför man dess runformer med de på måfå formade men starkt runliknande tecknen på en del amuletter o.d. från exempelvis 15- och 1600-talen, t.ex. på det ristade brynet från Norrköping, faller det i ögonen, hur lika Kvarntorpsstenens tecken är dessa runliknande krumelurer.

Utöver denna korta notering tar sedan Nordén inte upp inskriften från Norrköping i sitt manus. Skälet till att brynet inte behandlas är sannolikt just att det dateras till efterreformatorisk tid, även om Nordén i planeringen för sitt arbete (se Nordéns arkiv i Stiftsbiblioteket i Linköping) ursprungligen tänkt att publicera de sentida inskrifterna sist i sitt arbete. Nedan följer ett utdrag ur artikeln från 1937 (s. 183 ff.), delvis återgiven fotografiskt.

I raden av dessa simulerade runinskrifter inordnar sig en på bägge sidor ristad stenkniv, som sommaren 1924 anträffades vid omgrävningen av ett trädgårdsland inne på gården till det sedermera rivna huset Trädgårdsgatan 47 i Norrköping. Finnaren, hr Ejnar Sandström, en son till gårdens ägare, har i brev till mig 6 och 8/7 1931 meddelat, att kniven låg en halv meter djupt i vanlig växtjord, som omgrävdes för plantering. »Runorna voro skarpt tydliga, då jag fått skölja den i kallt vatten. Ingen fyllning har tillförts (till trädgårdslandet), som jag vet om. Jag har sålt den för en krona.» Den som köpte stenen, glasmästare Rydström, sålde den i sin tur omedelbart till apotekaren Axel Ericsson, som för kännedom sände den som lån till Norrköpings museum, där jag någon tid efter fyndets framkomst såg stenen och studerade den. Den befinner sig f. n. (1936) i hr Ericssons hem.

Fig. 165. Norrköping, Trädgårdsgatan 47. Foto A. Nordén 1931 (Nordéns arkiv, Stiftsbiblioteket i Linköping).

¹ Nordén beskriver inga runinskrifter från Norrköping i sitt manus. De inskrifter som är medtagna i utgåvan är de sentida inskrifter som utgivaren räknat med att Nordén haft för avsikt att ta med.

² S:t Johannes socken uppgick år 1918 i Norrköpings stad, se ovan under Lösings härad. Östra Eneby socken uppgick 1916 i Norrköpings stad, men behandlas under Bråbo härad. Noteras kan även att Borgs socken inkorporerades 1936 i Norrköpings stad, se annars Memmings härad.

Stenen är ursprungligen ett förslitet bryne, en s. k. hen, vars tunna övre del har avrundats, medan nederändan genom slipning från kanterna bibragts sin nuvarande spetsiga form.

Framsidan.

På knivens framsida är en strävan efter reda, symmetrisk uppställning och dekorativ verkan märkbar, runtecknen äro djupt och omsorgsfullt inhuggna, utsmyckningen med det fyrekrade hjulet överst i knivens »skaft-» fält är inte utan en viss ehuru enkel stilfullhet. Runorna äro fördelade på fem rader, med fem runor i varje rad utom en, den tredje raden, som har fyra fullbordade runor men möjligen visar fragment av en påbörjad femte.

Rad I. $\Omega \Gamma \Gamma \Gamma \chi$. Typerna äro tämligen välkända från runstavarna och med dem samtida allmogeskrifter men ge ingen mening, så vitt jag förstår: 1. Ω , u. 2. Γ , k. 3. Γ , v(?). 4. Γ , ?. 5. χ , a.

Rad II. $\Upsilon \Pi \Lambda \Gamma \kappa$. Här läser man: 1. Υ , m. 2. Π , u. 3. Λ , v?, b?. 4. Γ , k. 5. κ , ?.

Rad III. Runorna äro: 1. λ , ?. 2. Υ m?, w?. 3. Ω , u. 4. \mathfrak{f} , o. 5. Endast ett svagt tvärstreck kan möjligen upptagas som fragment av en tillämnad men aldrig fullföljd runa.

Rad IV. Runorna förefalla vara: 1. Γ , ?. 2. \mathfrak{v} , ? (y). 3. \mathfrak{D} , d. 4. \mathfrak{V} , (v?). 5. \mathfrak{l} , e, i.

Rad V. Här vill man gärna läsa: 1. Ω , u. 2. Γ , k. 3. \mathfrak{f} , o?, f?. 4. \mathfrak{v} , n. 5. Γ , v?, b?

Som synes återvända vissa tecken i samma förbindelser, särskilt tecknet Ω , u, i förbindelse med Γ , k:

ukv Γ a
mu Π kv
 λ muo
 $\Gamma \mathfrak{v}$ dVi
nkonv

Även om alla runorna icke äro till sitt avsedda ljudvärde lätt genomskådbara, förefaller det emellertid tydligt, att ristaren velat bygga sin ramsemässiga besvärjelse på ljudeffekter med uk- och muk något i stil med *uku[o]n[a]*, *muk[v][o]n*, *amuo*, ..., *ukonv*.

Baksidan.

Baksidan har ungefär samma dekor som framsidan men cirkellinjen saknar här ekrar och har istället två rader med mer eller mindre unika runtecken:

$\Omega \Upsilon \mathfrak{f}$
 $\mathfrak{D} \mathfrak{f} \mathfrak{V}$

Själva bladet är här upplinjerat med 9 linjer, dubbellinjerna frånräknade, men endast två räckor med runskrift finnas här och dessa tydligen gjorda utan åsyftad mening. Ristaren har tydligen tröttnat på alltsammans och snart nog med ett par knivsnitt överkorsat det hela. Någon tolkning tilltror jag mig ej att kunna finna.

Närmast att jämföra med runkniven i Norrköping synes mig några små mera formlösa stenar med runinskrifter i danska nationalmuseet vara, särskilt en knytnävstör sten med signum D 1672 [DR 396] och med runor av delvis främmande typ uppradade fem och fem under varandra, ehuru blott i fyra räckor (den fjärde dessutom defekt). De två andra bära signum D 1760 resp. C 11150 [DR 170]. Uppenbarligen höra hit även icke få stenyxor med runklotter på, som finnas i olika svenska museer och av vilka Bror Schnittger framlade ett representativt urval i Festskriften till Hammarstedt, (*Etno[logiska] studier tillägnade etc.*)³

... [Nordén skriver här om en stenyxa från Östra Husby, se sid. 405.]

Den efterblomstring, som runskriften upplevde i den medeltida magin och i dennas fortsättning i 1500- och 1600-talens svartkonst — man studerar företeelsen bäst i den av Natan Lindqvist utgivna isländska svartkonstboken — är naturligtvis förklaringen till, att såväl gamla jordfunna stenyxor som andra lämpliga föremål av älderdomligt utseende försågos med runtecken för att kunna tjäna magiska syften. Vad beträffar stenyxorna ha de väl, att döma av ännu kvardröjd folktradition, huvudsakligen tjänstgjort vid kvacksalveriet med husdjurens sjukdomar eller använts för att befördra deras trivsel och fruktbarhet: bitar av yxan ha avslagits och i pulveriserad form ingivits med djurens föda.

Annorlunda förhåller det sig väl med en imiterad kniv av sten sådan som den här ifrågavarande. Att den använts för läkedom bruk är väl dock en mycket rimlig förklaringsmöjlighet, helst det isländska begreppet *lyfsteinn*, »läkedomsten», gärna faller en i tanken, när man ser runkniven. Som bekant uppger Laxdøelasagan om användningen av en dylik *lyfsteinn*, att sår, som tillfogats någon av svärdet *Skofnung*, icke läktes, om de ej gnedos med den *lyfsteinn*, som följde med svärdet. Svärdets natur var så magiskt betonad, att sol icke fick skina på svärdfästet, och det fick icke dragas, då kvinnor voro tillstädes.

(Laxdøla saga, ed. Ol. Sveinsson, Íslenzk fornrit, V, 172.)

³ Nordén skriver »Etnografiska». Festskriften har titeln *Etnologiska studier tillägnade Nils Edvard Hammarstedt 19 3/3 21* (1921).

Detta dokument ingår i en digital utgåva av Arthur Nordéns supplement till Erik Brates Östergötlands runinskrifter. Manuset avslutades 1947 och var tänkt att tryckas 1948. Utgåvan publiceras fritt tillgänglig på Internet.

Texten innehåller inte nyare litteraturreferenser än 1947 och tar ingen hänsyn till modern runforskning och måste därför användas med stora reservationer. Arbetet med utgåvan avslutades 2024-12-31.